

BİZ BABADAN BÖYLE GÖRDÜK-EVLAT SORUMLULUĞU*

Emine ER¹

Kafkas Üniversitesi

ORCID:0000-0003-4738-9749

Yener ÖZEN²

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi

ORCID:0000-0003-1147-0246

ÖZ

Yetişkin bireyin ebeveyninin kontrolünden tamamen çıkamaması patolojik bağımlılığın göstergesi olarak düşünülmemelidir. Sağlıklı yetişkin bireyin, ebeveyninin otoritesinden tam olarak sıyrılmamasından kasıt yetişkin bireyin şu anda özerk ve kendisi için önemli kararlar alabiliyor olmasında ebeveyninin kendisine yardımcı olduğunun farkında olmasıdır. Evlat, ebeveyninin kendisi için yaptıklarını ve kendisinin şu anda olduğu kişi olmasına katkı sağladığını kabul ettiği zaman ebeveynine karşı minnettarlık duygusu da beslemektedir. Bu da evladın ebeveynine karşı sevgi ve minnettarlık duygusunu birlikte hissetmesine sebep olmaktadır. Evlat sorumluluğu ebeveyn ve evlat bakış açısıyla incelenebilmektedir. Bu kavram evladın ebeveynine yönelik sorumluluğunu temsil etmekle birlikte ebeveynin evladından beklentisini de içermektedir. Evlat sorumluluğunu açıklayan birçok anlayış bulunmaktadır. Bu çalışmada evlat sorumluluğu kavramı detaylı şekilde incelenerek literatüre katkıda bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler

Sorumluk, Evlat Sorumluluğu, Ana-Baba Rolü, Çocuk Yetiştirme

WE SEE THIS BY THE FATHER-FILIAL RESPONSIBILITY

ABSTRACT

The inability of the adult person to be completely out of the parent's control should not be considered as an indicator of pathological dependence. The fact that a healthy adult individual is not able to fully comprehend his or her parent's authority is that he is aware that the adult individual is now autonomous and can help him take important decisions. The children also expresses gratitude towards his parents when he acknowledges that his parents have done for him and helped him to be who he is. This causes the children to feel a sense of love and gratitude towards his parents. Filial responsibility is examined with the perspective of parent and child. This concept represents that responsibility of children towards parent. Also, it includes that expectation of parent from their children. There are a lot of comprehension about filial responsibility. In this study, concept of filial responsibility is examined particularly and contributed to the literature.

Key Words

Responsibility, Parental Responsibility, Parents Role, Child Raising

*Bu makale Emine ER'in Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Doç. Dr. Yener ÖZEN'in tez danışmanlığında yazdığı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

¹ Arş. Gör., Kafkas Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, E-Mail: mtsoe94@gmail.com

² Doç. Dr., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, E-Mail: yenerozen@erzincan.edu.tr

Alıntılama: Er, E., Özen, Y. (2019). Biz babadan böyle gördük-Evlat sorumluluğu. *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi*, 3(5), 13-22.

Giriş

Sorumluluk kavramından söz edilince akla gelen pek çok çağrışım bulunmaktadır. Sorumluluk bilincine sahip kişiler güvenilirdir. Bununla birlikte sorumluluk legal, ahlaki veya ekonomik sorumluluğu da içermektedir. Ruh sağlığı alanında sorumluluk, akılcı davranış kapasitesinin yanı sıra danışmanın danışana ahlaki sadakatini de kapsamaktadır. Bu çağrışımların hiç biri bu tartışmayla tamamen ilişkisiz olmasa da burada özel anlamıyla kullanılacaktır. Sorumluluk, yaratmak anlamına gelir. Sorumluluğun bilincinde olan birey benliğinin, duygularının ve hatta acı çekişindeki sorumluluğun da farkında olmaktadır (Yalom, 1999). Sorumluluk; *“ödev olarak üzerine alınan ya da verilen bir işi her ne pahasına olursa olsun sonuna kadar yapma ve gerektiğinde bunun hesabını verme ile ilgili bir duygudur. Bu duygu bireyde toplumsal çevrenin gerçekleri ile ideal kurallar dediğimiz us (akıl) arasındaki karşılıklı ilişkinin sonucunda oluşur”* (Özen, 2015).

Sorumluluk kavramı birçok disiplinin araştırma alanına girmektedir. Bu nedenle tek bir tanımının yapılması güç olmaktadır. Lickona (1991) sorumluluğu saygının bir uzantısı olarak görmüştür. Diğer insanlara karşı saygı duyulduğu zaman onların iyiliği ve refahı için de sorumluluk duyulmaktadır. Sorumluluk kavramı, diğer insanların ihtiyacını karşılamak ve onlarla ilgilenmek için görevlerimiz olduğunu içinde barındırmaktadır. Sorumluluk kavramı aile, okul, iş gibi ortamlarda yerine getirilmesi gereken görevlerin en iyi şekilde gerçekleştirilmesini ifade etmektedir. Yardımseverlik, şefkat ve yardımlaşma gibi değerler insanların sorumluluklarını yerine getirmesine yardımcı olmaktadır. Yardımsever bir kişi diğer insanların iyiliği için birtakım sorumluluklarını yerine getirdiği zaman memnuniyet duyacaktır. Benzer şekilde şefkat değeri, sorumluluk kavramının sadece bilinmesini değil aynı zamanda hissedilmesine de yardımcı olacaktır (Lickona, 1991).

Evlat Sorumluluğu

Evlat sorumluluğu evladın ebeveynini desteklemeye yönelik görev ve sorumluluklarıdır. Familizm kavramının içerisinde yer almakla birlikte (Gans ve Silverstein, 2006) aile üyelerinin birbirine yardımcı olmalarına yönelik görevlerine ilişkin algısıdır (Fuligni ve Pedersen, 2002). Evlat sorumluluğu beklentisi, evladın yaşlı ebeveynine koruma, ilgi ve finansal destek sağlamasına yönelik görevlere ilişkin algısını ifade etmektedir. (Blenkner, 1965; akt. Birditt ve ark., 2008). Aynı zamanda bu terim evladın evlat sorumluluğuna ilişkin algısını ifade etmesinin yanı sıra ebeveynin evladından beklentisini de içermektedir. Yani ebeveyn ve evlat bakış açısından evlat sorumluluğuna ilişkin normatif inançları temsil etmektedir (Wakui ve Cheng, 2017).

Aile toplumun önemli bir bileşenidir. Aile bireylerinin birbirine karşı olan sorumluluklarını yerine getirmesi zorunlu olarak değerlendirilmesiyle birlikte aile bireyleri arasındaki ilişkinin devam ettirilmesine yönelik zorunluluk da bulunmaktadır. Aile bireyleri arasındaki ilişkide seçim söz konusu değildir. Ebeveyn olmak seçilebilir ama ebeveynin çocuğunun tam olarak hangi özelliklere sahip olacağını seçme şansı bulunmamaktadır. Ebeveynin beklentisini tamamen karşılayacak olan bir çocuk tasarlamak imkânsız olmaktadır. Bundan dolayı cinsiyet, dış görünüş, zekâ ve yetenek gibi özellikler ebeveyn için tamamen sürpriz olmaktadır (Mills, 2003).

Çocuğun dünyaya gelmesiyle beraber ebeveynler büyük mutluluk yaşamaktadır. Ebeveyn çocuğunu dünyaya getirerek ve çocuğu üzerindeki hakları başkasına devretmeyerek ebeveyn olmayı seçmektedir. Ebeveyn bakıcı tutarak ya da çocuğunu kreşe göndererek birtakım sorumluluklarını devrediyor gibi görünebilir. Dikkat edilmesi gereken nokta evlat ebeveyn arasındaki ilişkinin devredilmemesidir. Ebeveynin evladına karşı yerine getirmesi gereken bazı davranışlardan vazgeçmesine rağmen ebeveyn evladına koşulsuz olarak ilgi ve sevgi sağlayarak ebeveyn rolünü sürdürmektedir (Mills, 2003). Aynı zamanda çocuğunun zarar görmesini engellemeye yönelik sorumluluk hissetmek de ebeveyn rolünü elde etmek için gereklidir (Blustein, 1982).

Aileye çocuğun da katılmasıyla beraber aile bağları daha da güçlenmeye başlamaktadır. Ailedeki güçlü bağdan dolayı aile üyeleri birbirine karşı olan sorumluluklarını yerine getirmeye istekli olmaktadır. Ebeveyn çocuğunu iyi bir şekilde yetiştirerek ve ona gerekli desteği sağlayarak çocuğuna olan görevlerini yerine getirmeye çalışmaktadır.

Aynı zamanda ebeveyn kendi ihtiyaçlarını karşılamakta zorluk çektiğinde çocuğun ebeveynine olan sorumluluğu açığa çıkmaktadır. Çocuğun ebeveynine olan sorumluluğu evlat sorumluluğu olarak adlandırılmaktadır.

Evlat sorumluluğu evladın ebeveynine olan görevlerini ifade etmektedir. Ebeveyn ve evladın birbirine karşı olan görevleri yalnızca bu ilişkiden sağlanabilenlerle sınırlı olması gerekmektedir. Bu ilişkide var olan koşulsuz sevgi, birbirlerinin başarısından gurur duymak, sıkıntıların üstesinden birlikte gelmek, kendisini en iyi tanıyan kişi olan ebeveyninden tavsiyeler almak, ilişkinin devamlılığı yalnızca ebeveyn evlat arasındaki ilişkiden ortaya çıkanlara örnek olarak verilebilir (Mills, 2003). Ayrıca evlat sorumluluğu, evladın ebeveyninin duygusal ve fiziksel ihtiyacını karşılamaya yönelik hissettiği duygu olarak da tanımlanmaktadır (Cicirelli, 1993).

Kötü Çocuk Olgusu

Evlat sorumluluğuna ilişkin görevleri olmayan çocuklar ve evlat sorumluluğunu yerine getirme konusunda isteksiz olan kötü çocuklardan bahsetmek mümkündür. Kötü çocukla kast edilen küçük çocukların ebeveyninin sözünü dinlemeyip yaramazlık yapması değildir. Yetişkin çocukların ebeveynine karşı olan görevlerini yerine getirmeyi reddetmesi kötü çocuk olarak etiketlenmelerine neden olmaktadır. Örneğin Zach'in annesi ölümcül bir hastalığa sahiptir. Bu haberi alan Zach ise annesiyle ilgilenmeyi reddetmektedir. Hâlbuki Zach'in annesi çocuğuna gerekli ilgi ve bakımı sağlayarak onu yetiştirme görevini yerine getirmiştir. Ayrıca Zach de annesiyle ilgilenilecek koşullara sahiptir. Fakat Zach annesiyle ilgilenmeyi tercih etmek yerine Monte Carlo'da zaman geçirip parasını tatil için kullanmayı tercih etmektedir. Bundan dolayı annesiyle olan ilişkisini koparıp Monte Carlo'ya giderek annesini bu zorlu hastalıkla tek başına mücadele etmek zorunda bırakmıştır (Fenton, 2017).

İsteksiz Evlat Olgusu

Ebeveyniyle ilgilenme konusunda isteksiz olan çocukları zorlamak kolay olmamakla birlikte bu kişileri cezalandırmak da sıradan suçluları cezalandırmaktan farklı olmaktadır. Önceki örneğe geri dönecek olursak Zach annesiyle olan ilişkisini devam ettirmekte herhangi bir fayda görmediği için bu ilişkiyi sonlandırmayı tercih etmiştir. Böyle bir durumda Zach'in kendisi için birtakım olumsuz sonuçlar doğurabilecek olan kötü çocuk şeklinde etiketlenmesi mümkündür. Ayrıca ebeveyn, çocuğunu mirasından men edebilmektedir. Lakin evladının ilgisine ihtiyaç duyan bir ebeveynin mirasının da yetersiz olma olasılığı yüksektir. Kötü çocuk şeklinde etiketlenen evlatları cezalandırmanın yollarından birisi ahlaki bir çözüm olmamakla birlikte bu konuya ilişkin yasalar oluşturmaktır (Fenton, 2017).

İşlevsel olmayan ve zarar verici bir aile ortamında yetişen çocukların ebeveynine olan sorumluluğu düşünüldüğünde ilk olarak karşılıklılık ilkesine dikkat edilmelidir. Eğer evlat ebeveyn ilişkisi acı verici ve zehirleyici ise o zaman bu ilişkiye son verilmesi mantıklı olacaktır. Bununla birlikte evlat ebeveyn arasındaki ilişkinin işlevsel hale gelmesi mümkünse o zaman bireyin hem kendi hem de ebeveynin iyiliği için elinden geleni yapması elzemdir. Bu çaba ve affetme aynı zamanda evlat ebeveyn ilişkisini de eşsiz hale getirmektedir (Mills, 2003).

Bununla birlikte ihmal, terk etme ve istismar durumu ebeveynin çocuğuna karşı sorumluluklarını ihlal ettiğini belirten ciddi göstergeler arasında yer almaktadır. Böyle bir durumda çocuğun ebeveynine olan sorumluluklarının devam edeceğini belirtmek mantıksız olacaktır. Özel varlıklar teorisi bu duruma açıklık getirmiştir. Evlat ebeveyn arasında yıkıcı ve işlevsel olmayan ilişki olması durumunda evladın ebeveynine olan sorumluluğu ortadan kalkabilmektedir. Ayrıca bu işlevsel olmayan ilişkiden evlat ebeveyn ilişkisine özgü olan ve her iki tarafın da zevk aldığı birtakım özel varlıkların elde edilmesi mümkün olmayacaktır (Fenton, 2017).

Evlat Diğergamlığı

Evlat sorumluluğu çeşitli bakış açılarıyla da incelenmektedir. Evlat sorumluluğu akrabalık bağına dayalı olan diğerkâmlığın bir formu olarak açıklanabilmektedir. Ayrıca nesiller arası dayanışma da evlat sorumluluğunu açıklayan önemli bir bakış açısidir. Evlat, ebeveynini desteklediğinde gelecekte yaşlandığında benzer yardımı

çocuklarından alma olasılığı da bulacaktır. Minnettarlık duygusu da evlat sorumluluğunu açıklamaktadır. Ebeveyn çocuğunu yetiştirmiştir ve gerekli yardımı çocuğuna sağlamıştır. Bu yardımlardan dolayı ebeveynine minnettarlık hisseden çocuklar da ebeveyni ihtiyaç duyduğunda gerekli yardımı ebeveynine sağlamaktadır. Kişide iyi insanların evlat sorumluluğu sergileyeceği inancı varsa o zaman evlat sorumluluğu ahlaki görev olarak da açıklanmaktadır (Ganong ve Coleman, 1999).

İhmal, terk etme ve istismar durumuna ek olarak ebeveyniyle uyuşmayan dünya görüşüne sahip olmak da evladın ebeveynine olan sorumluluğunu ortadan kaldırmaktadır. Örneğin hristiyan bir ebeveynin gay çocuğunu kabul etmesi zor olacaktır ve her iki tarafın da zevk alacağı bir ilişki açığa çıkmayacaktır. Böyle bir durumda evladın ebeveyninin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik sorumluluğu da ortadan kalkacaktır. Sonuç olarak evlat ebeveyn arasındaki ilişkiden her iki tarafın da zevk aldığı birtakım özel varlıklar elde edilmiyorsa o zaman evlat sorumluluğuna ilişkin görevler de açığa çıkmayacaktır (Fenton, 2017).

Toplum, çeşitli bakış açıları tarafından incelenen evlat sorumluluğunda ailenin birincil olarak sorumlu olduğunu ve yaşlıların bakıma ihtiyaç duyduğunda ailenin elinden geleni yapmaya hazır olması gerektiğini vurgulamaktadır. Aile, yaşlı aile üyelerinin bakımını sağlama konusunda temel yapıtaşı olarak görülmektedir. Gans ve Silverstein (2006)'ya göre aile biçimlerinden bağımsız olarak toplumdaki tüm üyelerin evlat sorumluluğuna ilişkin görevleri bulunmaktadır. Özellikle yaşlı ölümlerinin geçmişe göre belirgin şekilde düşmesi ve beklenen yaşam süresinin artmasıyla beraber ailenin yaşlılara bakım sağlaması konusu daha da önemli hale gelmektedir.

Dini İnanç ve Evlat Sorumluluğu

Hem batı toplumunda hem de doğu toplumunda evlat sorumluluğunun vurgulandığı görülmektedir. Batıda bu vurgu İncil'de yapılırken doğuda ise Konfüçyüs etiğinde vurgulanmaktadır. Ayrıca İslam'ı benimsemiş olan toplumlarda da evlat sorumluluğuna ilişkin vurgunun Kur'an'da yapıldığı görülmektedir.

Kur'an'da yer alan İsrâ (23, 24) suresinde geçen "Rabbin, sadece kendisine kulluk etmenizi, annenize ve babanıza da iyi davranmanızı kesin bir şekilde emretti. Onlardan biri veya her ikisi senin yanında yaşlanırsa, kendilerine öf! bile deme! Onları azarlama! İkisine de güzel söz söyle! Onları esirgeyerek alçak gönüllülükle üzerlerine kanat ger ve: Rabbin! Küçüklüğümde onlar beni nasıl yetiştirmişlerse, şimdi de Sen onlara (öyle) rahmet et (diyerek dua et!)" ayetinde belirgin bir şekilde evladın ebeveynine gereken bakımı sağlaması ve bu bakımı sağlarken bıkkınlık duymaması gerektiği belirtilmektedir.

Batı ve doğu toplumunda evlat sorumluluğu belirgin şekilde vurgulanmasına rağmen evlat sorumluluğuna ilişkin teorilerin batının etik alanyazınında yaygın olduğu görülmektedir. Evlat sorumluluğunun ne olduğunu ve neden evlat sorumluluğunun ortaya çıktığını açıklayan teoriler arasında arkadaşlık, minnettarlık, karşılıklık ve özel varlıklar teorisi yer almaktadır. Kolektif ve bireyci toplumlar bağlamında evlat sorumluluğu düşünüldüğünde ise kolektif toplumda aile üyelerinin yaşlıların bakımını sağlamasına ilişkin yapılan vurgu bireyci toplumlara göre daha belirgin olmaktadır (Tamis-LeMonda ve ark., 2008).

Her toplumda belirgin bir şekilde evlat sorumluluğu kavramının vurgulandığı görülmektedir. Toplum yetişkin çocukların ebeveyniyle ilgilenme konusunda başrolde olması gerektiğini düşünmektedir (Wolff ve Kasper, 2006). Toplumun önem verdiği evlat sorumluluğu kavramını daha detaylı bir şekilde anlamak için evlat sorumluluğuna ilişkin tutumların kaynağı incelenmelidir. Bu kaynaklardan birincisi yasal yükümlülüklerdir. Kanada'da ve ABD'de ebeveynine karşı ahlaki görevini yerine getirmeyen çocuklara yönelik birtakım yaptırımlar uygulanmaktadır. Bu yasalarda, finansal destek sağlama çocuğun ebeveynine karşı görevi olarak kabul edilmektedir (Boll, 1996; Akt. McKay, 1999). Yasal herhangi bir düzenlemenin olmadığı durumlarda da evladın ebeveynine karşı birtakım görevleri yerine getirdiği görülmektedir. Böyle bir durumda evlat sorumluluğunun kaynağı ebeveynine olan sevgi olmaktadır (McKay, 1999).

Ebeveyn ve çocuk arasındaki sevgi ilişkisinin güçlü olması fiziksel mesafenin uzak olması durumunda bile evladın ebeveynine olan görevini yerine getirmesine sebep olabilmektedir. Buna karşın evladın ebeveynine karşı olan görevlerini yerine getirmesi toplumsal baskıya direnememesinden de kaynaklı olabilmektedir (Strawbridge ve Wallhagen, 1992). Toplumsallaşma da evlat sorumluluğunu ortaya çıkartan önemli kaynaklardan biridir. Çocuk, ailede içerisinde bulunduğu toplumun kültürel değerlerini öğrenmektedir. Çocuğun ebeveyniyle ilgilenmesi gerektiğine ilişkin toplumsal norm o kadar baskındır ki ebeveyn çocuk arasında zayıf duygusal ilişki olsa bile çocuk, ebeveyniyle ilgilenmeye yönelik güçlü baskı hissetmektedir. Toplumsallaşma sürecini etkileyen boyutlardan biri de cinsiyet rolleridir (McKay, 1999).

Cinsiyet rolleri, evlat sorumluluğunun kaynağı hakkında bilgi vermektedir. Kızlar ve erkekler kendi cinsiyetlerine uygun birtakım rol ve davranışları öğrenmektedir. Erkek cinsiyet rolü girişimcilik ve bağımsızlık özelliklerini içerirken kadın cinsiyet rolü diğer kişileri önemseme, onların iyiliklerini sağlamak için elinden geleni yapma ve dayanışmacı özellikleri içermektedir. Sonuç olarak edinilen cinsiyet rolleri kadınların erkeklere göre ilişkilere daha çok önem vermesini sağlamaktadır (Finley, 1989). Toplumda ebeveynle ilgilenme sorumluluğu birincil olarak kadına verilebilmektedir. Kadınlar da diğer kişilerle ilgilenme konusunda kendilerini sorumlu olarak görebilmektedir. Buna karşın cinsiyet rollerine ilişkin bu farklılık evlat sorumluluğuna ilişkin tutumdan ziyade davranışta kendisini göstermektedir. Araştırma sonuçları, kadın ve erkeklerin evlat sorumluluğuna ilişkin benzer tutuma sahip olduğunu göstermektedir (Hamon ve Blieszner, 1990).

Evlat sorumluluğunun kaynağı birey tarafından içselleştirilmiş toplumsal normlar olabileceği gibi ebeveynle kurulan duygusal ilişkiden de kaynaklanabilmektedir. Bununla birlikte ebeveynin refahını sağlamaya dair gerçek bir ilginin sonucunda evlat sorumluluğu açığa çıkmaktadır. McKay'a (1999) göre çoğu durumda evlat sorumluluğunu açığa çıkartan çeşitli kaynaklar bir arada bulunmaktadır.

Evlat Sorumluluğunun Tarihsel Akışı

Evlat sorumluluğu kavramının kökeni M.Ö. 551 yılına dek uzanmaktadır. Konfüçyüs öğretilerinde, evladın ebeveynini sevmesi, ebeveynine saygı göstermesi ve ebeveynine hizmet etmesi vurgulanmaktadır. Bu saygı Asya toplumunda evlatlık saygısı olarak geçmektedir. Ebeveyn gösterilmesi gereken saygının içerisinde, olağanüstü ilgi, cömertlik ve samimiyet bulunmaktadır. Güney Kore gençleriyle yapılan çalışmada öğretilerde vurgulanan bu saygının evlat sorumluluğunun önemli bir yordayıcısı olduğu ortaya çıkmıştır (Sung, 1990). Yukarıdan da anlaşılacağı üzere evlat sorumluluğu kavramının kökeninin çok eski tarihlere dek uzandığı görülmektedir. Bu kadar köklü bir kavramın daha iyi anlaşılabilmesi için öncelikle ebeveynin evladına olan görevini incelemek faydalı olacaktır.

Evlat sorumluluğu kavramının tanımının ne olduğu veya neden bu sorumluluğun açığa çıktığına yönelik soruların ebeveynin görevleri incelenmeden cevaplanması zor olacaktır. Ebeveynin çocuğunu dünyaya getirmesinin yanı sıra ona gerekli ilgi, destek ve bakımı sağlaması ebeveynin görevleri arasında yer almaktadır. Ebeveyn çocuğunu yetiştirme görevini yerine getirirken günlük yaşamındaki rutin etkinliklere de devam etmek istemektedir. Ebeveynin çocuğuna ilişkin görevleri yerine getirmesi onu birtakım faaliyetlerde bulunmaktan alıkoyarsa o zaman çocuğuna öfke duyabilmektedir. Özellikle çocuk, küçükken ebeveynin çocuğuna yönelik ilgi ve bakımının da üst seviyelerde olması gerekmektedir (Blustein, 1977).

Ebeveynin görevleri incelendiğinde ebeveynin evladına yönelik sorumluluğunun baskın olduğu ortaya çıkmaktadır. Buna karşın evladın yaşı ilerledikçe ve ebeveyninden bağımsızlığını kazandıkça evlat ve ebeveyn arasında simetrik ilişki açığa çıkacaktır (Fenton, 2017). Yani ebeveynin evladına olan sorumluluğu baskınlığını kaybederken evladın ebeveynine olan sorumluluğu açığa çıkacaktır. Bu noktada karşımıza evlat sorumluluğu kavramı çıkacaktır. Evlat sorumluluğu kavramına ilişkin yapılan tanımlamalara geçmeden önce evlat sorumluluğunun varlığını açıklayan teoriler incelenmelidir. Bu teorilerden birisi de Blenkner (1965)'e aittir.

Evlat Olgunluğu Teorisi

Blenkner (1965) evlatlık olgunluğu kavramını orta yaşam dönemine özgü gelişimsel görev olarak tanıtmıştır. Yetişkin evlat kırklı veya ellili yaşlarında evlatlık kriziyle karşı karşıya kalmaktadır. Bu krizin ortaya çıkış sebebi evladın ebeveyninin destekleyici rolünü yerine getiremediğini fark etmesiyle başlamaktadır. Bu farkındalıkla beraber evladın ebeveynine destekleyici rolü belirgin olmaktadır. Kendi bağımsızlığını koruyarak ebeveyninin ihtiyacını karşılamaya duyarlı olan evlat ise evlatlık olgunluğunu kazanmaya başlamış demektir (akt. Birditt ve ark., 2008). Evlatlık olgunluğu kavramı orta yaştaki yetişkin evladın evlat sorumluluğuna ilişkin normatif görevleri başarılı bir şekilde yerine getirebilmesine ilişkin dinamik süreci ifade etmektedir. Evlatlık olgunluğu, yetişkin çocuğun katı çocuk rolünden sıyrılarak kendisini ebeveyninden psikolojik olarak ayrı görebilmesidir. Katı ebeveyn rolü, ebeveynini ihtiyaçları olan birey olarak kabul edebilmesini içermektedir (Fredriksen ve Scharlach, 1996). Bu kavramın ortaya çıkışı Blenkner'ın Freudyan kişilik teorisinin orta yaş dönemindeki yetişkinlerin karşılaştığı ebeveynleriyle ilgilenme görevini açıklamakta yetersiz kaldığını fark etmesine dayanmaktadır. 40 ya da 50'li yaşlardaki birçok yetişkin evlatlık krizini yaşamaktadır. Evlatlık krizi, ebeveyninin bakım ve desteğe ihtiyacı olduğunu fark eden evlatlar tarafından deneyimlenmektedir. Evlatlık krizinin fark edilmesi evladın ebeveyni için ne yapamayacağını ve aynı zamanda ne yapabileceği ve ne yapması gerektiğini kabul etmesini içermektedir. Orta yaştaki yetişkin evlatların ebeveyninin ihtiyacını kabul etmeyi ve karşılamayı öğrenmesi gerekmektedir. Bununla birlikte evlatlık görevi veya evlatlık rolü başarılı bir şekilde yerine getirildiğinde evlatlık olgunluğuna ulaşabilmektedir (Marcoen, 1995). Bu süreç evladın kendi kararlarını verebilmesini yani ebeveyninden bağımsızlığını kazanabilmesini içermekle birlikte ebeveynine yakın olmayı hissedebilmeyi de kapsamaktadır. Teoristlere göre evlatlık olgunluğu erken yetişkinlikte başlar ve yetişkinlik dönemi boyunca artar. Birçok çalışma yaş arttıkça evlat ebeveyn ilişkisinin daha çok olumlu olduğunu göstermektedir. Ayrıca evlatlık olgunluğu annelere yönelik daha çok açığa çıkmaktadır. Yapılan araştırmalarda bunun sebebi olarak annenin çocuğa daha çok yatırım yapmasını ve çocukla daha çok iletişim kurmasına bağlanmaktadır. Evlat ebeveyn ilişkisinin kalitesi yükseldikçe yetişkin evlat ebeveyniyle yardımdan ziyade zevk alarak zaman geçirmektedir (Birditt, Fingerman, Lefkowitz ve Dush, 2008). Aynı zamanda evlatlık olgunluğu kavramıyla birlikte ebeveynlik olgunluğu kavramı da literatürde yer almaktadır. Fredriksen ve Scharlach (1996)'a göre ebeveynlik olgunluğu kavramı ebeveynin yakın, empatik ve şefkatli evlat-ebeveyn ilişkisi kurabilmesini ve yetişkin evladını sınırları, ihtiyaçları ve yetenekleri olan birey olarak kabul edebilmesini kapsamaktadır.

Sosyal Değişim Teorisi

Sosyal değişim teorisi insanların ödül ve cezayla motive edildiğini belirtmektedir. Örneğin ebeveynin evladına gerekli ilgi ve bakımı göstermesine rağmen evladın ebeveynine ihtiyaç duyduğu ilgiyi gösterme konusunda başarısız olması evladın bu ilişkide birtakım maliyetleri (suçluluk ve toplumun onayından mahrum kalma) yaşamasına sebep olacaktır. Bunun tam tersi olarak evlat, ebeveynine gerekli ilgi ve bakımı gösterdiği zaman memnuniyet ve minnettarlık gibi birtakım ödülleri yaşayacaktır. İnsanlar maksimum kazanç ve minimum maliyet ilkesiyle ilişki arayışına girmektedir. Aynı zamanda teoride insan ilişkilerinde karşılıklılık ilkesinin olduğu da vurgulanmaktadır. Ebeveyn evlat ilişkisi bağlamında bu teori değerlendirilirse ebeveyn çocuğuna yiyecek, barınak, ilgi ve süpervizyon sağladığı için evladın da ebeveynine ihtiyacı olduğunda gerekli ilgi ve bakımı vermesi gerekmektedir (Nye, 1979; akt. White ve ark., 2015). Ayrıca bu teoride iki tarafın da birbiri için sağladığı faydanın denk olması gerektiğinin altı çizilmektedir.

Bağlanma Teorisi

Bağlanma teorisi evlat sorumluluğu kavramının varlığını açıklayan bir diğer teoridir. Cicirelli (1993)'e göre ebeveyn evlat arasındaki duygusal bağ evladın ebeveyniyle iletişim halinde kalmasına ve ebeveynini birtakım zararlardan korumasına yardımcı olmaktadır. Bir başka deyişle ebeveyn evlat arasındaki arkadaşlık ilişkisi ve paylaşılan olumlu duygular evlat sorumluluğunu açığa çıkartmaktadır (English, 1992). Evladın

içinde bulunduğu şartları değiştirmesi veya ebeveyninin ihtiyaç duyduğu birçok desteği sağlaması evladın kendisinin veya yakınındaki bir kişinin ihtiyaçlarını karşılamasının önüne geçmemelidir. Örneğin evlat, ebeveynin ihtiyaçları ile kendisinin veya çocuğunun ihtiyaçları arasında sıkışabilmektedir. Evladın ebeveyninin tüm ihtiyaçlarını karşılaması demek çocuğunun birtakım ihtiyaçlarının karşılayamaması anlamına gelebilmektedir. Böyle bir durumda evladın çocuğunun ihtiyaçlarını da dikkate alarak evlat sorumluluğu görevini yerine getirmesi gerekmektedir (Welch, 2012). Çocuğun kişilik yapısının temellerinin ailede oluştuğu ve ailenin çocuğun eğitim yaşantısı, meslek seçimi gibi birtakım alanlarda etkili olduğu düşünülürse anne ve babanın çocuk üzerindeki etkisi belirgin bir şekilde ortaya konulmaktadır (Yörükoğlu, 2007). Bununla birlikte çocuğun toplumsal değerleri ve alışkanlıkları aile ortamında edindiği dikkate alınır, ebeveyn çocuk arasındaki olumlu etkileşim çok değerli olmaktadır (Akkaya, 2008). İşlevsel bir ortamda büyüyen çocuk, bağımsız bir yetişkin olarak karşımıza çıkmaktadır (Yavuzer, 2009).

Sonuç

Alanyazını incelemesinde kadın ve erkeklerin evlat sorumluluğuna ilişkin eşit derecede beklenti içerisinde oldukları görülmektedir. Bir başka deyişle kız ve erkek çocuklar, ebeveynleri bakıma ihtiyaç duyduğu zaman eşit derecede sorumlu olduklarına yönelik beklenti içerisinde olmaktadır. Yapılan araştırmalarda cinsiyet değişkeninin evlat sorumluluğu beklentisinde anlamlı bir faktör olmadığı bulunmuştur. (Rossi ve Rossi, 1990; Finch ve Mason, 1993; Ganong ve ark., 1998). Kerstin ve ark. (2010), Eaton (2005) ile Bullock ve ark. (2003) tarafından yapılan araştırmalar sonucunda ise kadınların iş hayatına girmesiyle beraber kadın ve erkeklerin evlat sorumluluğuna ilişkin eşit derecede sorumluluk aldığı görülmektedir (Akt., Bookman ve Kimbrel, 2011). Kız çocukların erkek çocuklara göre evlat sorumluluğuna ilişkin güçlü beklentileri olduğunu bulmuştur. Başka araştırmada ise çocuğun cinsiyetinin evlat sorumluluğu beklentisinde dolaylı rol oynadığı görülmektedir. Kız çocukların annesiyle daha çok etkileşim halinde olması evlat sorumluluğuna ilişkin beklentilerin yüksek olmasını sağlamaktadır (Gans, 2007). Büyük ebeveynlerine sağlanan bakımı gözlemleyen çocukların ebeveynlerine yönelik evlat sorumluluğu beklentisi yüksek olmaktadır (Ribar ve Wilhelm, 2006; Gans, 2007). Tam tersi olarak büyük ebeveyniyle aynı evi paylaşmak veya ebeveynin bakım verme davranışlarını gözlemlemek gelecekte ebeveynine bakım verme sorumluluğunu negatif etkilemektedir (Zhan, 2004). Bununla birlikte evde büyükanneyle yaşamının evladın ebeveynine olan sorumluluğunu etkilemediğini bulan araştırma da mevcuttur (Caputo, 2005).

Küçük yaşlardan itibaren çocuklara gerçekleştirebilecekleri düzeyde görevler verilmeli ve bu görevleri tamamlaması sağlanmalıdır. Ters durumda yetişkinlik yaşamında sorumluluktan kaçan ve sorumluluklarını gerçekleştiremeyen bireyler haline gelebilmektedir. Bugünün sorumluluk eğitimi almış çocukları, yarının toplum bilinci oturmuş, ahlâki olgulara sahip çıkan, insanlarla bağ kurabilen, doğayı seven ve toplumsal değerlere sahip yetişkinleri olacaktır (Öncü, 2002). Sağlıklı bir sorumluluk gelişimi hem bireylerin hem de toplumun mutluluğunun temelini oluşturmaktadır. Çocuk ve gençlerin biyolojik, psikolojik ve sosyal gelişimleri ile ahlaki duygu, düşünce ve davranışları arasında karşılıklı, yakın ve anlamlı bir ilişki söz konusudur. Çocuk ve gençlerin ahlaki gelişimi, bu gelişim alanlarına paralel olarak şekillenir. Gelişim dönemlerini sağlıklı bir şekilde geçiremeyen bireylerin ahlaki duygu, düşünce ve davranışlarında bozukluklar görülmektedir. Gelişim süreci boyunca bireylerin karşılaştığı engeller ve sorunlar, onların ahlaki davranışlarında ve çevreye uyumunda olumsuz sonuçlara yol açmaktadır. Bu nedenle, gelecek nesillerin her açıdan sağlıklı yetişmesi için, doğumlarından itibaren çocukların biyolojik, psikolojik, sosyal ve ahlaki gelişim gereksinimleri titizlikle karşılanmalıdır. Çocukların gelişim gereksinimlerini karşılayacak olan kişiler öncelikle anne-babalar ve öğretmenlerdir. Bu kişiler, çocukların biyolojik, psikolojik, sosyal ve ahlaki gelişim özelliklerini iyi bilmeli ve bu bilgiler ışığında hareket etmelidirler. Anne-babalar ve öğretmenler, çocukların sağlıklı, yeterli ve dengeli beslenmelerine özen göstermeli ve zihinsel gelişimlerine paralel olarak çocukların davranışlarında dışa bağımlılıktan kurtulup özerk bir kişiliğe kavuşmalarına yardımcı olmalıdırlar. Bu konuda, çocukların sosyal öğrenme çevresini oluşturan aile, okul, akran ve arkadaş çevresinin özelliklerini dikkate almalıdırlar.

Ayrıca ęretmenler, verecekleri ahlak derslerinin program, yöntem ve faaliyetlerini düzenlerken çocukların gelişim özelliklerini göz önünde bulundurmaldır. Daha önce de denildiği gibi, birçok kuramcıya göre sorumluluk öğrenilebilen bir beceridir (Canter, 1998; Chamberlin and Chambers, 1994; Ellenburg, 2001; Flowers ve Mabry, 2001; Jenkins, 1994; Ruyter, 2002). Bu nedenle çok küçük yaşlardan itibaren sorumluluk bilinci kazandırılarak çocuklara yaptıklarının sonuçlarını görme fırsatları sağlanmalıdır.

Kaynakça

- Akkaya, S. (2008). *Ortaöğretim (lise) öğrencilerinde rekabetçi tutum ile ana-baba tutumları arasındaki ilişki düzeyi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi.
- Birditt, K.S., Fingerman, K.L., Lefkowitz, E., & Dush, C.M.K. (2008). Parents perceived as peers: Filial maturity in adulthood. *Journal of Adult Development, 15*(1), 1-12.
- Blenkner, M. (1965). *Social work and family relationships in later life with some thoughts on filial maturity*. in E. Shanas, & G. F. Streib (Eds.), *Social structure and the family: Generational relations* (pp. 117-130). Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Blustein, J. (1977). On the duties of parents and children. *The Southern Journal of Philosophy, 15*(4), 427-441.
- Blustein, J. (1982). *Parents and children: The ethics of the family*. New York: Oxford University Press.
- Bookman, A., & Kimbrel, D. (2011). Families and elder care in the twenty-first century. *The Future of Children, 21*(2), 117-140.
- Canter, S. (1998). *Evle ilgili sorumlulukları yerine getirme*. (Çev. Serap Katlan), Ankara: HYB Yayıncılık.
- Caputo, R.K. (2005). Inheritance and intergenerational transmission of parental care. *Marriage & Family Review, 37*(1-2), 107-127.
- Chamberlin, L.J., & Chambers, N.S. (1994). Developing responsibility in today's students. *The Clearing House, 67*(4), 204-206.
- Cicirelli, V.G. (1993). Attachment and obligation as daughters' motives for caregiving behavior and subsequent effect on subjective burden. *Psychology and Aging, 8*(2), 144-155.
- English, J. (1992). *What do grown children owe their parents?*. In *Aging and ethics* (pp. 147-154). Humana Press, Totowa, NJ.
- Ellenburg, F.C. (2001). Society and school must teach responsible behaviour. *Educational Administration, 106*(1), 9-11.
- Fenton, C. (2017). *A complete special goods theory of filial obligations*. (Unpublished Doctoral Dissertation), Kanada: The University of Western Ontario.
- Fenton, C. (2017). Who counts as a parent for the purposes of filial obligations?. *Etikk i praksis-Nordic Journal of Applied Ethics, 11*(1), 17-32.
- Finch, J., Mason, J. (1993). *Negotiating family responsibilities*. London: Taylor & Francis E-Library.
- Finley, N.J. (1989). Theories of family labor as applied to gender differences in caregiving for elderly parents. *Journal of Marriage and the Family, 51*(1), 79-86.
- Flowers, N.B., Mabry, N.K. (2001). *A new team approach to teaching responsible behaviour*. Georgia Southern College, Statesboro, Georgia.
- Fredriksen, K.I., & Scharlach, A.E. (1996). Filial maturity: Analysis and reconceptualization. *Journal of Adult Development, 3*(3), 183-191.
- Fulgini, A.J., & Pedersen, S. (2002). Family obligation and the transition to young adulthood. *Developmental Psychology, 38*(5), 856-868.
- Ganong, L., Coleman, M., McDaniel, A.K., & Killian, T. (1998). Attitudes regarding obligations to assist an older parent or stepparent following later-life remarriage. *Journal of Marriage and the Family, 60*(3), 595-610.
- Ganong, L., & Coleman, M. (1999). *New families, new responsibilities: Intergenerational obligations following divorce and remarriage*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Gans, D., & Silverstein, M. (2006). Norms of filial responsibility for aging parents across time and generations. *Journal of Marriage and Family, 68*(4), 961-976.

- Gans, D. (2007). *Normative obligations and parental care in social context*. (Unpublished Doctoral Dissertation), USA: University of Southern California.
- Hamon, R.R., & Blieszner, R. (1990). Filial responsibility expectations among adult child-older parent pairs. *Journal of Gerontology*, 45(3), 110-112.
- Jenkins, D.R. (1994). An eight-step plan for teaching responsibility. *The Clearing House*, 67(5), 269-270.
- Lickona, T. (1991). *Educating for character: How school can teach respect and responsibility*. New York: Bantam.
- Marcoen, A. (1995). Filial maturity of middle-aged adult children in the context of parent care: Model and measures. *Journal of Adult Development*, 2(2), 125-136.
- Mckay, M. (1999). *A qualitative study of adult sons caring for their parents*. (Unpublished Master Thesis), Kanada: University Of Manitoba.
- Mills, C. (2003). *Duties to aging parents*. in: Humber J.M., Almeder R.F. (eds) Care of the aged. Biomedical Ethics Reviews. Humana Press, Totowa, NJ.
- Öncü, E.Ç. (2002). Erken çocukluk döneminde sorumluluk eğitimi. *Çocuk Dergisi*, 21, 14-17.
- Özen, Y. (2015). *Sorumluluk eğitimi*. Vize Yayıncılık, Ankara.
- Ribar, D.C., & Wilhelm, M.O. (2006). Exchange, role modeling and the intergenerational transmission of elder support attitudes: Evidence from three generations of Mexican-Americans. *The Journal of Socio-Economics*, 35(3), 514-531.
- Rossi, A.S., & Rossi, P.H. (1990). *Social institutions and social change. Of human bonding: Parent-child relations across the life course*. Hawthorne, NY, US: Aldine de Gruyter.
- Ruyter, D.D. (2002). The virtue of taking responsibility. *Educational Philosophy and Theory*, 34(1), 25-35.
- Strawbridge, W. J., & Wallhagen, M. I. (1992). Is all in the family always best?. *Journal of Aging Studies*, 6(1), 81-92.
- Sung, K.T. (1990). A new look at filial piety: Ideals and practices of family-centered parent care in Korea. *The Gerontologist*, 30(5), 610-617.
- Tamis-LeMonda, C.S., Way, N., Hughes, D., Yoshikawa, H., Kalman, R.K., & Niwa, E.Y. (2008). Parents' goals for children: The dynamic coexistence of individualism and collectivism in cultures and individuals. *Social Development*, 17(1), 183-209.
- Wakui, T., Cheng, S.T. (2017). *Filial responsibility*, N. Pachana (Eds), Encyclopedia of Geropsychology. 874-880.
- Welch, B.F. (2012). A theory of filial obligations. *Social Theory and Practice*, 38(4), 717-737.
- White, J., Klein, D. & Martin T. (2015). *Family theories: An introduction*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Wolff, J.L., & Kasper, J.D. (2006). Caregivers of frail elders: Updating a national profile. *The Gerontologist*, 46(3), 344-356.
- Yalom, İ. (1999). *Varoluşçu psikoterapi*. Çev. Zeliha Babayiğit, İstanbul, Kabalacı Yay.
- Yavuzer, H. (2009). *Ana, baba ve çocuk*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yörükoğlu, A. (2007). *Değişen toplumda aile ve çocuk*. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Zhan, H.J. (2004). Willingness and expectations: Intergenerational differences in attitudes toward filial responsibility in China. *Marriage & Family Review*, 36(1-2), 175-200.